

MILLIY STARTAP EKOTIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT VA XUSUSIY SEKTORNING HAMKORLIK MODELII

Ashirova Marjona Akmaljonovna

Mahkamova Niginabonu

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Menejment fakulteti Biznesni boshqarish
yo'nalishi 2-kurs talabalari*

Annotatsiya: *Ushbu tezisdavlat va xususiy sektorning birgalikdagi harakatlari qanday bo'lishi kerakligi amaliy tilda tushuntirilgan. Startaplar loyihalarining ilk bosqichida yuzaga keladigan moliyaviy qiyinchiliklar, investorlarning xavotirlari va "aqli pul" yetishmovchiligi kabi muammolar tahlil qilingan. Davlatning infratuzilma yaratish va huquqiy kafolat berishdagi o'rni, shuningdek, xususiy sektorning venchur sarmoyasi va biznes tajribasi ulashishdagi vazifalari ochib berilgan. Eng asosiy yechim sifatida xavf-xatarni teng bo'lishuvchi "birgalikda sarmoya kiritish" (co-investment) modeli taklif etilgan bo'lib, yakunda soliq imtiyozlari, davlat xaridlari kvotasi va universitetlar bilan aloqalarni mustahkamlash bo'yicha aniq qadamlar ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *Startap ekotizimi, davlat-xususiy sheriklik, venchur fondlari, qo'shma sarmoya (co-investment), aqli pul (smart money), soliq imtiyozlari, biznes akseleratorlar, korporativ investitsiyalar.*

Hozirgi vaqtda startaplar iqtisodiyotni eng tez o'stiruvchi va yangi ish o'rinlari yaratuvchi asosiy dvigatel hisoblanadi. Biroq, yosh loyihalar faqatgina quruq g'oya bilan uzoqqa bora olmaydi. Startap ekotizimi — bu yangi, innovatsion loyihalarning (startaplarning) paydo bo'lishi, o'sishi va muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur bo'lgan barcha omillar, shaxslar va tashkilotlarning bir butun tizimi.

Agar startapni bir urug' deb tasavvur qilsak, ekotizim — bu o'sha urug' unib chiqishi va ulkan daraxtga aylanishi uchun kerak bo'lgan unumdor tuproq, quyosh nuri, suv va havo kabi muhitdir. Agar tuproq sifatsiz bo'lsa yoki suv yetishmasa, eng kuchli urug' ham qurib qoladi. Xuddi shunday, eng zo'r g'oya ham kuchli ekotizim bo'lmasa, biznesga aylanmaydi. Startap ekotizimining asosiy qismlari:



- Inson kapitali (G'oya egalari va kadrlar): Bu ekotizimning yuragi. Bunga nafaqat tadbirkorlar, balki universitetlarni bitirayotgan bilimlilar, dizaynerlar va marketing mutaxassislari kiradi. Bilimli kadr bo'lmasa, texnologik yangilik yaratib bo'lmaydi.
- Moliya va sarmoya: Startapni oyoqqa turg'izish uchun mablag' kerak. Buni biznes-angellar (shaxsiy mablag'idan pul tikuvchilar), venchur fondlari (tavakkalchi jamg'armalar) va grantlar ta'minlaydi.
- Qo'llab-quvvatlovchi tashkilotlar (Infratuzilma): Bularga co-working markazlari (birgalikda ishlash joylari), akseleratorlar (startaplarni tezlashtirilgan o'qitish dasturlari) va IT-parklar kiradi. Ular yosh jamoalarga ofis, maslahat va kerakli asbob-uskunalar beradi.
- Davlat va qonunchilik: Davlat soliq imtiyozlari berishi, intellektual mulkni himoya qilishi va biznesni ro'yxatdan o'tkazishni osonlashtirishi kerak. Qonunlar qanchalik sodda bo'lsa, tizim shunchalik tez rivojlanadi.
- Bozor va mijozlar: Startap yaratgan mahsulotni sotib oladigan xalq, yirik kompaniyalar yoki davlat idoralari bo'lishi shart. Agar xaridor bo'lmasa, ekotizim daromad keltirmaydi va to'xtab qoladi.

Ekotizim to'g'ri va uzluksiz ishlashi uchun davlatning qo'llab-quvvatlashi, ya'ni tayyor infratuzilma hamda soliq imtiyozlari, shuningdek, xususiy sektorning to'g'ridan-to'g'ri aralashuvi, ya'ni real kapital va biznes tajriba suv bilan havodek zarur. Har ikki tomonning bir-biridan mustaqil, alohida ishlashi kutilgan natijani bermaydi. Shu sababli, taraflarning aniq vazifalari taqsimlangan hamkorlik, aniqrog'i davlat-xususiy sheriklik modelini qo'llash o'ta muhim hisoblanadi. Bugungi kunda startaplar oldida turgan eng katta to'siqlardan biri bu loyihalarning boshlang'ich bosqichlarida moliyalashtirishning keskin yetishmasligidir. Shuningdek, bozorda "aqli pul", ya'ni shunchaki mablag' berish bilan cheklanmasdan, biznesni boshqarish va to'g'ri yo'lga qo'yish tajribasini ham bera oladigan investorlar juda kam. Bunga qo'shimcha ravishda xususiy investorlar uchun xavf-xatar darajasining yuqoriligi sababli ular aksariyat hollarda yosh startaplarga sarmoya kiritishdan qochishadi va o'z pullarini an'anaviy, xavfsizroq bizneslarga tikishni afzal ko'rishadi.

Bunday sharoitda davlat va xususiy sektorning aniq rollari belgilab olinishi kerak. Davlat bu jarayonda asosan sharoit yaratuvchi vazifasini bajaradi. Uning eng birinchi galdagi ishi IT Parklar kabi maxsus texnologik hududlar tashkil etish, ro'yxatdan o'tish jarayonlarini barcha uchun qulay qilib soddalashtirish va yangi loyihalar uchun soliq yukini nolga tushirishdan iborat



bo'lishi kerak. Bundan tashqari, davlat venchur fondlari, yoxud tavakkalchi jamg'armalar va xususiy investorlar faoliyatini himoya qiluvchi, ularga kafolat beruvchi aniq huquqiy bazani ishlab chiqishi shart. Hali bozordan daromad keltirmaydigan, lekin jamiyat uchun aniq foydasi tegadigan innovatsion g'oyalarga qaytarimsiz subsidiyalar va davlat grantlarini ajratish ham aynan hukumatning majburiyatidir. Xususiy sektor esa bu ekotizimning harakatga keltiruvchi kuchi hisoblanadi. Ularning asosiy roli loyihalarning o'sish bosqichida katta hajmdagi venchur sarmoyalarni kiritish va shu orqali mahalliy startaplarning global bozorga chiqishiga amaliy yordam berishdir. Yirik kompaniyalar, masalan, banklar yoki aloqa operatorlari o'z yo'nalishi bo'yicha yosh loyihalarni o'qitish va moliyalashtirish uchun o'z korporativ markazlarini ochishi muhim ahamiyatga ega. Tajribali tadbirkorlarning yosh jamoalarga qanday qilib bozor xatolarini aylanib o'tish, maxsulotni to'g'ri qadoqlab sotish va kuchli jamoa tuzish sirlarini o'rgatishi, ya'ni mentorlik qilishi xususiy sektor yordamining ajralmas qismi bo'lishi lozim.

Ushbu ikki tomonning eng samarali birlashuvi "birgalikda sarmoya kiritish", ya'ni qo'shma venchur fondlar modelida namoyon bo'ladi. Bu modelning ishlash tartibi juda oddiy bo'lib, unda davlat va xususiy investorlar bitta umumiy maxsus jamg'arma yaratadi. Agar biror bir startap loyihasi xususiy investorni qiziqтира olsa va investor o'z pulining ellik foizini ushbu loyihaga tikishga rozi bo'lsa, xuddi shuncha miqdordagi qolgan ellik foiz qism davlat tomonidan qo'shib beriladi. Ushbu yondashuvning foydasi shundaki, xususiy investorning riski birdaniga ikki barobarga kamayadi, davlat esa o'z mablag'larini o'zini oqlamaydigan g'oyalarga shunchaki tarqatib yubormasdan, haqiqiy bozorda talabga ega bo'lgan va professional investor ishongan jiddiy loyihalarga maqsadli yo'naltiradi. Milliy startap ekotizimi shunchaki qog'ozda emas, balki amalda real daromad keltiruvchi mustahkam tizimga aylanishi uchun yakuniy aniq qadamlarni tashlash talab etiladi. Xususan, startaplarga sarmoya kiritgan xususiy kompaniyalarning asosiy biznesi uchun daromad solig'idan ma'lum chegirmalar joriy qilinishi kerak. Davlat o'z ehtiyojlari uchun xarid qiladigan mahsulot yoki xizmatlarning kamida besh yoki o'n foizini aynan mahalliy startaplardan sotib olish majburiyatini davlat xaridlari tizimiga kiritishi lozim, chunki bu loyihalar uchun birinchi barqaror mijoz va ishonch manbai bo'lib xizmat qiladi. Qonunlar va infratuzilmani beruvchi davlat, pul va tajribani tikuvchi biznes hamda kadrlar va yangi g'oyalarni taqdim etuvchi universitetlar o'rtasidagi



uch tomonlama mustahkam aloqani majburiy va doimiy amaliyotga aylantirish milliy innovatsiyalar rivojining yagona to'g'ri yo'lidir.

Davlat va xususiy sektor hamkorligida yana bir muhim qadam bu yangi, kutilmagan g'oyalarni xavfsiz sinab ko'rish imkoniyatini yaratishdir. Ko'pincha moliya, tibbiyot yoki logistika sohasidagi startaplar amaldagi eskirgan qonunlar yoki qat'iy talablar sababli o'zining innovatsion mahsulotini bozorga tezda olib chiqa olmaydi. Shuning uchun davlat sinov muddatiga mo'ljallangan vaqtinchalik ruxsatnomalar tizimini joriy qilishi kerak. Bu tizimda xususiy sektor o'zining yangi texnologiyalarini ma'lum bir cheklangan doiradagi haqiqiy mijozlarda qonuniy ravishda sinab ko'radi, davlat idoralari esa jarayonni kuzatib, hech kimning huquqi buzilmayotganiga ishonch hosil qiladi va shunga moslab qonunlarni yangilaydi. Shuningdek, startaplarning eng katta boyligi bu ularning g'oyasi va yozgan dasturiy kodi hisoblanadi. Davlat intellektual mulkni himoya qilish tizimini shunday aniq ishlashini ta'minlashi kerakki, yirik korporatsiyalar yosh jamoalarning loyihalarini osongina o'zlashtirib yoki ko'chirib ololmasin. Bu orqali xususiy investorlarda yosh loyihaning o'ziga xosligi va ishonchli himoyalanganligiga xotirjamlik paydo bo'ladi hamda unga sarmoya kiritish istagi yanada ortadi.

Bundan tashqari, moliyalashtirish manbalarining faqatgina barmoq bilan sanarli yirik investorlarga qaram bo'lib qolishini oldini olish uchun kraudfanding, ya'ni xalqdan pul yig'ish platformalarini qonuniylashtirish va ommalashtirish zarur hisoblanadi. Bu jarayonda davlat bunday platformalarning mutlaqo shaffof va firibgarlikdan xoli ishlashini huquqiy jihatdan nazorat qilib beradi, xususiy biznes egalari esa bunday zamonaviy platformalarni texnik jihatdan yaratib, yuzlab yoki minglab oddiy odamlarga startaplarning kichik bir qismiga, masalan aksiyasiga egalik qilish imkonini beradi. Yana bir e'tiborga molik jihat shundaki, milliy startap ekotizimi faqat ichki kichik bozor bilan chegaralanib, o'z qozonida o'zi qaynashi kerak emas. Davlat xorijiy yirik venchur fondlari va "angel (farishta) investorlar" mamlakatga erkin kirib kelishi uchun vizalar berishni osonlashtirishi hamda topilgan foydani xorijga erkin olib chiqish kabi masalalardagi barcha sun'iy to'siqlarni olib tashlashi lozim. Xususiy sektor, ayniqsa xalqaro tajribaga ega mahalliy tadbirkorlar va yirik xususiy banklar esa o'zining xalqaro maydondagi aloqalarini ishga solib, chet ellik sarmoyadorlarni mahalliy innovatsion loyihalarga jalb qilishda ishonchli ko'prik vazifasini bajarishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, milliy startap ekotizimining muvaffaqiyati davlatning qulay sharoit yaratishi va xususiy sektorning sarmoyaviy kuchi



o'rtasidagi muvozanatga bog'liq. Birgalikda sarmoya kiritish modeli, huquqiy himoya va xalqaro ochiqlik innovatsiyalarni barqaror biznesga aylantirishning yagona yo'lidir. Bunday tizimli hamkorlik iqtisodiy yuksalish bilan birga, mamlakatning global texnologik maydondagi o'rnini mustahkamlashda asosiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan manbalar:

- O'zbekiston Respublikasining Qonuni, "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-630-sonli Qonuni, 24.07.2020 y.
- O'zbekiston Respublikasining Qonuni, "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi O'RQ-537-sonli Qonuni, 10.05.2019 y.
- Umurzakov U. P., Toshboyev A. J. "Kichik biznes va tadbirkorlik". — T.: "Sano-standart", 2014
- Erik Ris. "Tejamkor startap" (The Lean Startup). — T.: "Asaxiy Books", 2021.
- Lex.uz — O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
- It-park.uz — IT Park rasmiy sayti (Startaplarga beriladigan imtiyozlar bo'yicha ma'lumotlar uchun).

